

Pápay József szibériai kutatóútja

Pápay József (1873–1931) 1897 és 1899 között Zichy Jenő harmadik ázsiai expedíciójában vett részt. Kutatóútja során heroikus munkával sikerült megfejtenie Reguly Antal 1844 telén lejegyzett osztyák hősi énekeit. Ezenkívül ő maga is igen gazdag nyelvészeti és néprajzi anyagot gyűjtött a helyszínen.

Ebben a munkámban elsősorban a debreceni kéziratos források segítségével mutatom be Pápay szibériai kutatóútját. (A Tiszántúli Református Egyházkerület és Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában az R 1670–1692 szám alatt őrzött Pápay-hagyaték egy jelentős részének feldolgozása volt PhD-dolgozatom¹ tárgya. Főként a levelezésben és naplókban találtam sok érdekes adalékot a szibériai kutatóútról.

Váratlanul és véletlenül adódott a lehetőség, hogy Pápay bekerült Zichy Jenő harmadik ázsiai expedíciójának tagjai közé. Ennek során 1897 decemberében utazott Pétervárra, hogy a szükséges előtanulmányokat elvégezze. Ekkor már ott tartózkodott néhány hónapja két társa, Jankó János néprajztudós és Pósta Béla régész.

A mecénás Zichy Jenő a magyar–török–tatár–baskír rokonság híve volt, délibábos terveket szőtt a magyarság és saját őseinek felkutatásáról. Ezek az elképzelések kedvező fogadtatásra találtak a laikus magyar közönségben. A magyar tudósok közül csak néhányan (Herman Ottó, Munkácsi Bernát) kritizálták nyilvánosan is a gróf tevékenységét. Az biztos volt, hogy Pápay nyelvészeti munkát fog végezni, de nagyon sokáig kérdéses volt, sikerül-e kiharcolnia, hogy az osztyákok közé is eljusson. A levelekben arra is találunk utalást, hogy Pápay már jóval kiutazása előtt, 1897 tavaszán szóba hozta az osztyák utat a gróf előtt. A fiatal nyelvész nagyon reménykedett benne, hogy előbb-utóbb sikerül megnyernie tervének a gazdag pártfogót.

Már a pétervári tartózkodás során kiderült, hogy Jankó és Pósta között ellentétek alakultak ki, amelyek csak egyre fokozódtak, főként a program bizonytalanságai miatt. Ugyanis a tudósok úgy indultak előtanulmányokat végezni, hogy Zichy határozott elképzelését nem ismerhették meg, hiszen a gróf maga is sokat változtatott grandiózus tervén — az út előtt és az expedíció során is. Pápay pétervári tanulmányait rövid finnországi tartózkodás (1898. március 6–14.) követte, majd Tbiliszibe (Tiflisz) indult. Az ellentétek igazán itt teljesebben ki az expedíció tagjai és Zichy között. Csak nagy viták árán sikerült megállapodni a gróffal az önálló kutatóútak és a pénztámogatás dolgában. A veszekedések odáig fajultak, hogy Jankó és Pósta komolyan fontolgatták, otthagyják az expedíciót és hazautaznak. Erre végül is nem került sor, de a sok meddő szóváltás rengeteg energiát vett el a tudósoktól. Elsőként az osztyák utat sikerült kiharcolni, ebben Pápaynak társai is segítettek. Így ő vált el elsőként az expedíciótól.

Pápay 1898. április 12-én kelt útra; több hetes kazányi kutatásai után csuvas nyelvi tanulmányokat végzett. Május 27-én tért vissza Kazányba, ahol ismét találkozott a kutatócsoport többi tagjával. Május 31-én 1200 rubelt kapott a gróftól osztyák útjára. Június 3-án Pápay abban

---

1   vö. Rusvai 2005; témavezető A. Molnár Ferenc.

a tudatban vált el az expedíciótól, hogy majd csak Budapesten látja a többieket viszont: „*Ma délbén búcsút vettem a társaimtól és útnak indultam egyedül Tobolszk felé Szibériába.*”²

Naplójának bejegyzései szerint június 6-án érkezett meg Permbe hajóval. Megismerkedett a helybeli múzeummal, de csak néhány osztják és vogul tárgyat talált. Két nappal később vonatra szállt Jekatyerinburg felé. Itt, a múzeumban már gazdag obi-ugor anyagra bukkant. Tyumenyen keresztül június 11-én érkezett Tobolszkba. Csupán négy napja tartózkodott már ugyanitt a finn nyelvész, Karjalainen, akit hamarosan föl is keresett.

Naplójába június 14-e és július 8-a között nem írt Pápay, de a július 9-i bejegyzésében összefoglalta az addig történeteket. Csaknem mindennap találkozott Karjalainennel, együtt dolgoztak a múzeum könyvtárában, amely igen gazdag gyűjteménnyel rendelkezett, itt búvárkodtak mindketten. Sok érdekes anyagot találtak az obi-ugorokra és a szamojédoakra vonatkozóan. A finn tudóssal sokat beszélgetett Pápay, és jó barátok lettek. Azt tervezte, hogy fényképezőgépet vesz, ezért a helybeli fotográfusnál tanult felvételeket készíteni. Zichy azonban néhány nap múlva (egy váratlan találkozás során) lebeszélte, így Pápay visszavonta a megrendelését, amit szinte azonnal meg is bánt.³ Pápay ezért fényképeket csináltatott, illetve készeket vásárolt. Például Az osztjákok földjén című úti beszámolójában, amely a *Földrajzi Közleményekben*⁴ látott napvilágot, tizenegy felvétel szerepel, és ezek közül hetet Jankó János készített.⁵

Pápay mindennap kijárt a kikötőbe érdeklődni, megérkezett-e már a hajó, amellyel továbbutazhatna észak felé. Végre 30-án éjjel befutott a gőzhajó. Még ezen a napon tovább is indult Pápay. A hajóútról így számolt be menyasszonyának, Szarka Antóniának (Berjuzovóból 1898. VII. 7-én írt levelében): „*Útközben még egy kirándulást is tettünk a Konda folyón... Láttam vagy 12 osztják telepet, aztán meg halászó osztjákokat. A hajónkat is egy osztják kalauzolta. Repalovoban vettük fel, ott láttam először eleven osztjákot.*”⁶ Még egy kisebb „kirándulásra” is sor került a Konda folyón: egy szállítmányt kellett elvinnie a hajónak Bolcsarovóba, majd az Irtisről az Obra hajóztak. „*Az Ob partján is laknak osztjákok... Találtam egy ügyes osztjákot, jól beszél oroszul is. Ezt majd a télen magammal viszem a Lapin folyó vidékére.*”⁷ Ezen a hajóúton Pápay vázlatos rajzokat készített a Konda folyó kanyarulatairól. Ezekből közölt is néhányat Csinády Gerő,⁸ majd Borsy Zoltán segítségével értékelte őket.⁹ Ebben a tanulmányban egy viszonylag részletes és megbízható térképrajzot is publikált Csinády a debreceni hagyatékából.¹⁰ Pápay ezt Berjuzovo környékén, a Szinja folyó torkolati vidékén készítette. Ebben a munkában különösen Torikoptin nevű adatközlőjének vette nagy hasznát.

Pápay útján július 5-én Szamarovót (a mai Hanti-Manszijszkot), 6-án Kondinszkot érintette a hajó. Július 8-án érkeztek meg Berezovóba (Berjuzovba). Bár ezekben a napokban Pápay naplójába nem jegyzett föl semmit, de az út részletes leírása megtalálható később megjelent

---

2 R 1673/III.

3 vö. R 1673/III. júl. 9.

4 1906: 77–96, 172–185.

5 A. Molnár 1990. II/A: 48–55; 1993: 17–20; 2003a: 309–314.

6 R 1670/VI.

7 uo.

8 1962: 152–153.

9 uo. 154.

10 R 1675/III.

beszámolóiban.¹¹ Itt reménytelenül kereste az osztjákat, azok mind halászó helyükre költöztek. Ezért itt bárkát ácsoltat magának¹² és július 18-án (Pápay által magyar névre „keresztelt”) Kokoulin Mihály osztjákul is értő orosz kíséretében ezen a fedett csónakon hagyta el a települést. Kísérői között két osztják evezős is volt, akik talányokkal szórakoztatták. Útközben sikerült a testrészekre, a házra és berendezésére vonatkozó szavakat lejegyeznie, rajzot készített egy hermelfogóról. Minden használati tárgyat igyekszik megfigyelni és leírni vagy lerajzolni naplójába: „Két díszes osztják övet láttam, ezek közül az egyiknek remek csatja volt, a csat egyik (a kapocstalan) felén egy szarvas az erdőben, a kapocsos felén a vadász (fjjal és a kutyája... a másikon ugyanezek és még egy pitykés kovatartó” – jegyezte le július 21-én.¹³

Július 20-án érkezett Pápay Kusevat községbe. Itt megnézte Lugujs herceg (az utolsó vogul fejedelem) ereklyéit. Megszerezte öt oklevél (az egyik még II. Katalin idejéből való) másolatát, ezeket a jegyzőnél letétbe helyezte.¹⁴ Egy másolat a debreceni hagyatékban található.¹⁵ Július 23-án a pugorszki jurtákhoz ért, az itt tartózkodó emberekről ezt írta: „Mindannyian vogulok, a Ljapin tájékról valók, de értik az északi osztják nyelvjárást is. Közöttük van egy kazimi osztják család is. Nagyon jól fogadtak.”¹⁶ Ez idő tájt nem vezette rendszeresen naplóját, ha csak tehette, szavakat, mondatokat, történeteket jegyzett le. Naplójában sok párhuzamos osztják–vogul szót, kifejezést rögzített.

Július 27-én találkozott Urtipenkovval, egy vogullal, akinél kellemes napokat töltött. Ő is azok közé tartozott, akik vogulnak mondták magukat, de értették az északi osztják nyelvjárást is.¹⁷

Simonyi Zsigmonddal Pápay kutatóútja alatt is folyamatosan levelezett. A tudós 1898. július 10-én Veldenben (Ausztriában) ezeket a sorokat vetette papírra tanítványának: „Ki nem mondhatom, mennyire örültem érdekes leveleinek; valósággal meg voltam hatva az örömtől. Örültem, hogy előkészületeiben s eddigi munkájában jó sikerrel járt. Még jobban örültem, hogy kedvét és lelkesedését minden nehézség közt lankadatlanul megőrizte... Ami az osztják gyűjtést illeti, nagy kár, hogy nem vihette el magával másolatban a Reguly gyűjtött osztják énekeket, melyek félszázad óta hevernek megfektetlenül. Az idő rövidege s az osztják út bizonytalansága miatt persze nem gondolhattunk a lemásolásukra. Munkácsi azt mondja, hogy Reguly osztják gyűjtése olyan rengeteg sok, hogy pontos lemásolása (pláne a szövegek megértése nélkül) hónapokig tartó munka volna.”¹⁸ Simonyi figyelmeztette Pápayt, hogy eredeti szövegeket gyűjtsön, ne bibliát vagy más effélet fordíttasson. Még ekkor sem gondolt a Reguly-szövegek lemásolására, viszont megígérte a fiatal nyelvésznek, ha szükséges, Munkácsi vogul szövegeiből elküldik a hiányzó részeket. Azt a tanácsot adta Pápaynak, hogy „Olvassa el Munkácsi vogul gyűjteményét, s tudakozódjék hasonló tárgyú osztják szövegekről; bizonyosan lesz köztük sok megegyezés.”¹⁹ Pápay ezt a tanácsot később valóban követte, és eredményesen hasznosította.

---

11 1905a: 840–841, 1905b: 459–460.

12 R 1670/VII. 1898. júl. 13.

13 R 1673/IV.

14 1673/IV. 1898. júl. 30–31.

15 R 1690

16 R 1673/IV.

17 uo.

18 R 1670/V.

19 uo.

Amint ismeretes, végül később mégis lemásoltak Reguly osztják gyűjtéséből négy hőséneket, aztán postázták Szibériába, és utána itthon is, ott is sokáig aggódtak a késedelmes megérkezés miatt.

Augusztus 5-én Pápay egy osztjától kést kapott emlékiül, s ekkor ismét nagyon sajnálta, hogy az ajándékozóról nem tud felvételt készíteni, mert hallgatott a grófra, aki lebeszélte a fényképezőgépről: „*Kár hogy nem fotografálhattam le.*”²⁰

Augusztus 6-án Kusevat faluba érkezvén így írta le a települést: „*A Kusevat folyónak az Ob ömlésénél meglehetősen magas helyen (emelkedett helyen) csinos zöld tetejű templom, 7 torony, 10 orosz ház. Az osztjások nagyon szegények. A temető mellett van 7 lakás*” (R 1673/IV). Kettő ezek közül külön is megragadta figyelmét, le is rajzolta őket. Az ábra szerint valószínűleg földbe ásott kunyhók lehettek.²¹

Könyökfaluban (azaz *kunžoljūn*-kört-ban) a hetvenéves Sziberov Vaszkától jegyzett le néhány osztják mesét, de munkája csak akadozva haladt, ugyanis adatközlője gyakran halászni ment, vagy a kérdezősködés miatt ingerült lett, s ilyenkor Pápay nem tudta tovább maga mellett tartani.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy Pápay osztják útjának ez az első szakasza elsősorban a néprajzi gyűjtés szempontjából jelentős, bár sok nyelvi anyagot is gyűjtött, de az osztják hősköltészet megfejtése szempontjából nem sok eredményt hozott ez az időszak.²²

Pápay augusztus 17-én érkezett meg Obdorszkba. Útközben nem sok ideje volt gyűjtésének rendezésére és a naplóírásra, remélte, ezekre most majd ráér.

Lassanként megismerkedett a település lakóival: „*Mondhatnám, olyan kisvárosi intelligencia van itt. Kíváncsi érdeklődéssel fogadtak mindeniütt, majdnem minden nap vendégségbe... hivat*” – összegezte Szarka Antóniához 1898. augusztus 30-án írt levelében.²³ A kereskedők közül legrokonszenvesebbnek Teljeskint nevezi meg, akinél korábban Pápai Károly, a néprajztudós és antropológus is megszállt.

Az obdorszki hittérítő misszió tagjaival is megismerkedett Pápay: „*Ily körülmények között legjobban érzem magamat Irinarch atya (egy fiatal szerzetes, aki Szt. Pétervárról jött ide) és Matyaszevics barátom társaságában. Irinarch atya is az osztjásokkal foglalatoskodik, a napokban vándorútra kel. Összeszedi az osztják gyermekeket és elhozza őket Obdorszkba, itt azután tanogatja őket az ábécére*” – számolt be menyasszonyához írt levelében 1898. augusztus 30-án.²⁴ A misszió szempontjából fontos eseményen vett részt Pápay 1898. október 2-án, amelyről így emlékezett meg naplójában: „*Ma volt a misszionárius iskola megnyitása. János atya [Joan Jegorov] meghívott erre az ünnepélyre. Négy tanítvány. (Egynek az apja és anyja is ott volt.) Az imádságot osztják nyelven mondták és énekelték... A szentelés. Az osztják nem igen érdeklődött, szemügyre vette az egyes tárgyakat, padokat stb. Hogy jobban lássa, még le is hajolt... a szenteléskor elnevette magát, mikor a pap megfecskenedezte a szentelt vízzel... Az ünnep lakomával végződött.*”²⁵

---

20 R 1673/IV.

21 uo.

22 vö. Fazekas 1934: XV.

23 R 1670/VII.

24 uo.

25 R 1673/IV.

Pápay október 10-én szerződtetett egy Szobrin nevű osztyákokat, aki annak idején Ahlqvistnak is a segítségére volt. Nem sok hasznát tudta venni, ugyanis Szobrin orosz neveltetése miatt csaknem teljesen elfeledte anyanyelvét. Viszont október 21-én sikerült felfogadnia Pjotr Muchrint, akit Péterként emlegetett írásaiban Pápay, ugyanis szokása szerint sokszor magyar keresztnévvel illette osztyák ismerőseit. Muchrin nemcsak jó adatközlőnek bizonyult, de ő maga is igyekezett másokat erre a munkára rábeszélni. Erről így vallott Pápay naplójának 1898. október 27-én: „*Reggel Sobrint és Pétert is megvendégeltem. Péter fogott egy osztyákokat. Valóságos orációt intézett hozzám, mindhiába, nem tudunk kivenni belőle semmit.*”²⁶

Időközben Pápay gondosan fölkészült a téli utazásokra, ugyanolyan öltözeteket szerzett be, mint amilyenekben az osztyákok is jártak. Részt vett a vulpaszli nemzeti áldozati ünnepségen, és megismerkedett a nevezetes fegyvertáncossal is. Egy későbbi beszámolójában²⁷ is bemutatta az eseményt és annak körülményeit. Naplójában azonban még található néhány kiegészítő megjegyzés: „*Szemügyre vettem az izbát, meglehetősen tágas, négyszögletű, 8 bálványos oszlop tartja. Szemben az ajtóval mindenféle szövetben, selyemben csomagot vettem észre, rendkívül sok rókabőr társaságában – ‘a sátán’ lón’k. Úgy föl volt öltöztetve, hogy lehetetlen volt látni a fizimiskáját. (Egy drb. fa rókafarokkal.) Mellette rendkívül sok vagy 100 drb rozsdás fringia, szablya stb.*”²⁸

November 5-én este a misszió egyik tagja, János atya később este meglátogatta Pápayt, aki erről a következőket jegyezte fel: „*Sokáig elbeszélgettünk. Az osztyák iskolás gyermekek száma megszorodott, összesen 7. Tegnap hoztak egyet, már tavaly is tanult. Kedvetlen volt, nem akart maradni, az öreg apja erőszakkal hozta ide.*”²⁹ Pápay időközben a zord idő ellenére is bejárta az Obdorszk környéki falvakat, az osztyákok bizalmukba fogadták, sikerült tőlük meséket, énektöredékeket lejegyezni.

Egyik útja során érdekes felfedezésre tett szert: „*Az Ob mellett egy magasabb helyen néhány fára akasztott rénszarvasbőr (fehér) vontá magára a figyelmemet — szent hely ez, éppen a nyári tanyám közvetlen szomszédságában, akkor nem vettem észre. A fára aggatott rénszarvasfejek (agancsok), bőrök valóságos tanúbizonyságot tesznek a mi megkeresztelt osztyákjaink vallásos meggyőződéséről.*” Ugyanakkor két-három magas fa törzsén is észreveszi Jeli bálvány faragott képmását. „*Rendkívül nagy kerek szemekkel, hosszú orral ábrázolták.*”³⁰

„... végre nov. 10-én egy öreg osztyák elénekelték előttem az első tärning ár-t (búvár-ének)” – írta menyasszonyának december 3-án. Arról is beszámolt, hogy nyári utazása alkalmával mintegy két hetet töltött Kunzsolon, itt egy öreg osztyáktól hallotta az első osztyák mesét és az első „bűvös éneket”. Ebben a levelében még egy különleges gyűjteményről is beszámolt: „*Érdekes albumom van. Az osztyák ismerőseim, mind valamennyien belejegyezték és jegyzik kézjegyeiket, már 1000-nél több van. Remélem, hogy néhány ezerre fölszorodnak.*”³¹ Ezek az úgynevezett tamgák, amelyek stilizált, csupán néhány vonalból álló jelek voltak. A tamga a nemzetség nevével szoros kapcsolatban állt, leggyakrabban valamilyen állat vagy növény

---

26 uo.

27 Pápay 1905b: 455–472

28 R 1673/V. 1898. nov. 16.

29 R 1673/IV.

30 R 1673/V. 1898. nov. 9.

31 R 1670/VI.

sematikus rajza volt és aláírásként is szolgált. A gyűjtemény már megjelent fotoprint formában.³²

Pápay egyre többet tudott meg a misszió tagjairól. Irinarch atyával kapcsolatban ezt írta naplójába (1898. dec. 20-án): „*Mint látom, nagyon hiányos ismerete van az osztjákokról, kivált pedig azoknak a lelki világáról. Rendkívül érdekes ember, tűz-láng! Mindennap más és másféle tervvel áll elő, érdekesek az érseknek küldött számadásai – úgy szólván – mindvalamennyit végig kellett olvasnom. J. Jevdokim atyával ellenséges lábon áll, akkor tört ki a viszály, midőn J. átvette tőle a missziót. Az obdorszki kereskedőket ki nem állhatja, látja, hogy mint zsarolják ezeket a szegény osztjásokat – szóval itt nem sok jó embere van. Sokat vesződik a misszió könyvtárával is, erre ő maga is sokat áldozott, csak az a baj, hogy nagyon sokat akar.*”³³ Pápay a misszió tagjai között feszültséget érzékelt, Irinarch maga is sokat beszélt a papi intrikákról, ő különösképp tobolszki rosszakaróitól tartott.³⁴

Pápayt – érthető módon – időnként a honvágy is elfogta: „*Úgy hiszem, hogy ma már az egész expedíció otthon van, csak én árválkodom itt az északi tájakon.*”³⁵

Bátky Zsigmond folyamatosan tájékoztatta barátját a kutatóút itthoni fogadtatásáról, megítéléséről is. 1899. január 21-én ezt közölte: „*Simonyi nagyon meg van elégedve veled, csak az egészségedet félti.*”³⁶ Továbbá arról is hírt adott, hogy a Reguly-szövegek másolatát már november végén útnak indították Obdorszkba (uo). A küldemény azonban egyre késett. Pápay lelkileg arra is felkészült, hogy nem kapja meg a Reguly-szövegeket, ez esetben úgy gondolta, hogy vogul szövegeket fordít le osztjákra, csakis olyanokat, amelyeket az osztjások is ismertek. Már december óta számított a négy Reguly-féle hősének megérkezésére, időnként egészen kedvét szegte a hiábavaló várakozás. December 26-án így panaszkodott naplójában: „*Olyan jól éreztem magamat – midőn maecenasunk minden tervemet elfogadta; a legnagyobb lelkesedéssel indultam az osztjásokhoz (a kis csuvas kirándulásom csak esetleges volt.)*” Majd egyebek közt ezt írta az osztjákokról: „*... rendkívül sokat felejtettek, az előadásuk is rendkívül zavaros. Mégis megelégedtem az eredménnyel, reméltem, hogy ha a Reguly-féle szövegekkel jövök hozzájuk, majd akkor szóra bírhatom őket. Vártam, türelmetlenül vártam ezeket az énekeket. Két ízben is megkaphattam volna már – nincs semmi hír se róluk!*”³⁷

Pápay az év utolsó napjait a poluji osztjákoknál töltötte, akikkel bizalmas kapcsolatba került, mióta részt vehetett nemzetségi áldozatukon. Két osztják (egy hatvan éves férfi és huszonöt éves fia) hozzá fordult segítségért: a magas adó miatt egy panaszos levelet fogalmaztak meg, és őt kérték meg, juttassa el a cár atyához. Pápay naplójában meg is örököltette ezt a szöveget.³⁸

Gazdag népköltészeti gyűjtéssel tért vissza december 31-én Obdorszkba. Itt érdekes hírt tudott meg Vaszilij atyától: egy Jakobij nevű professzor keresztet állított a tervezett misszió helyére, ezt a szamojédok áldozó helynek kezdték használni, ott ölték le az áldozati állatokat.

---

32 BiblPáp VI: 348–361.

33 R 1673/VI.

34 uo. 1898. dec. 21.

35 uo.

36 R 1670/I.

37 R 1673/VI.

38 R 1673/VI. 1898. dec. 31.

Másnap Pápay a következőképp számolt be naplójában foglalatosságairól: „...a jegyzeteimet rendeztem, jól szemügyre vettem az eddigi gyűjteményemet, jegyzéket készítettem róla, ezt majd elküldöm az én jó mesteremnek, megnyugtatom, hogy mégis csak van valami eredménye annak a sok tűrésnek-szenvedésnek, amiből oly bőven kijutott, míg ezt a kis gyűjteményt is össze tudtam hozni. Azt hiszem, hogy már az eddigi gyűjtésem alapján is meglehetősen hű képet adhatnak az északi osztják nyelvről.”³⁹

Megfelelő adatközlőt egyelőre nehezen talált Pápay: „... igazán már kötéllal kell fogdosnom az osztjákokat” – írta naplójába 1898. január 8-án.⁴⁰ Pedig az osztjakok, akiket korábban jurtáikban fölkeresett, annyira bizalmukba fogadták, hogy téli szálláshelyükről Obdorszkba érkezvén szinte első dolguknak tartották, hogy meglátogassák: „Már szinte félek az osztjákjaimtól, nagyon is ide szoktak.”⁴¹ Addig is, míg más adatközlőre nem akadt, Péterrel szógyűjtést végzett, a tárgyas igeragozásról és a kettes számról faggatta. Összevetette Vologodszkij és Ahlqvist szójegyzékét. Majd örömmel vette tudomásul, hogy a vak Paszter és Mikolka önként jelentkezett nála: „Úgy látszik, hogy a poluji osztjákjaim meglehetősen reklámot csaptak, most már nem félnék tőlem, végre-valahára sikeresen munkálkodhatom.”⁴²

Az orosz újév napján (azaz január 13-án) sok látogatója akadt, s kötelességszerűen ő is körbejárta ismerőseit, bármennyire is hátráltatta ez munkájában. Hiszen tudta, ha nem tartaná be az íratlan szabályokat, sok kellemetlenség érhetné, különösen a kereskedők akadályozhatnák tevékenységét. Ezen az ünnepnapon járt a szerzeteseknél is, akik a misszió nyolc kis tanítványának karácsonyfát állítottak, és apró ajándékokkal is meglepték őket. A gyerekek az ünnepségen elferdített osztják nyelven a Miatyánkot is elénekelték. Ekkor történt egy furcsa eset. A templom előtt a szamojédok rénszarvast áldoztak „Nikolaj iginek” (azaz Szent Miklós-nak). Az ő szemükben ez a szent már pogány istenséggé változott, ugyanúgy tisztelték, mint a többi bálványukat. A szerzetesek, akik később vették észre a történetet, nem bizonyultak túlságosan megértőnek, és elzavarták onnan a szamojédokat.

Másnap, január 14-én „... a várva várt szövegek mégis csak megérkeztek.”⁴³ Pápay tehát megkapta a négy Reguly-éneket és azt a levelet Simonyitól, amelyben értesíti, hogy az Eötvös kollégium négy lelkes tagja: Gombocz, Csűrös, Suhajda és Gedeon másolták a szövegeket, s már november közepén feladták postára.

Pápayt meglepte adatközlője, Mikolka csodálatos énektudása, nagyszerű emlékező tehetsége, amelynek segítségével a szomszédos nemzetségek hősi énekeit, meséit is képes volt a maguk szépségében felidézni. Elragadtatott hangon vallja adatközlőjéről egy osztják hasonlatot használva: „Fogalma sincs arról, hogy milyen kincset rejteget lelkében, nem érti a becsét, erdei (énekes) madár módjára énekel.”⁴⁴ Mikolka segítségével sikerült értelmeznie a Reguly gyűjtötte szövegeket is. Erről a vesződséges munkáról akadémiai jelentésében is részletesen beszámolt.⁴⁵ Az örömmel együtt ugyanakkor megjelentek az aggodalmak is: Pápay attól tartott, a rendelkezésére álló idő nem lesz elég arra, hogy befejezze munkáját. Ekkor még a várhatóan

---

39 uo. 1898. jan. 1.

40 R 1673/VI.

41 uo. 1898. jan. 9.

42 uo. 1898. jan. 12.

43 R 1673/VI.

44 uo. 1898. jan. 18.

45 Pápay 1905b: 465–467.

letöltendő katonaidő terhe is nyomasztotta. Úgy döntött, akár törvényszegés árán is marad, akkor is, ha nem sikerülne meghosszabbíttatnia szabadságát, inkább „katonaszökevény” lesz, de véghez viszi tervét.

Pápay a megfeszített munka következtében egyre gyakrabban küszködik fejfájással, fáradtsággal, rosszulléttel. Ennek ellenére folytatnia kell a munkát: „*Egész nap az osztjájaimmal vagyok, vesződöm a Regulyféle énekekkel. Mikolka már szinte belefárad, kedvét veszti, de megint csak megbékülünk, folytatjuk a nehéz munkát.*”⁴⁶ Pápay a nehéz körülmények között is úgy érzi, mindent megtett a tudományért, amelynek az érdekeit gyakran még az expedícióval szemben is meg kellett védenie.⁴⁷

Február 20-án néhány napra őt is ledöntötte lábáról az influenza. E rövid kényszerű pihenő után folytatta nyelvmentereivel a munkát.

Simonyi 1899. január 29-én kelt levelét majd egy hónap múlva, február 23-án kapta kézhez. Ebben a levélíró a jövő terveit kovácsolgatja: „*itthon a grófot rá kellene beszélni, hogy nyomassa ki az egész Reguly-féle osztják gyűjteményt. Kegyed és Munkácsi együtt rendeznék sajtó alá, s megfejtenének, lefordítanának annyit, amennyit tudnának, és csinálnának szótárt is hozzá.*”⁴⁸ Értesítette Pápayt a Zichyvel való találkozásáról, aki meghosszabbította a fiatal kutató katonai szabadságát. Tehát most már eleget kell tennie a gróf kívánságának, el kell mennie a baskírokhoz is.

Időközben Pápay egy újabb adatközlőre is szert tett: Purisra. A három nyelvemester közül aztán hol az egyik, hol a másik duzzogott, ha éppen nem az ő meséit hallgatta Pápay. Naplójában nemcsak a hősénekek megfejtésének nehéz munkájáról emlékezett meg, hanem folyamatosan leírta a misszióval kapcsolatos történéseket is. Januárban többször is feljegyezte, hogy Irinarch atyával szemben többen is ellenségesen viselkednek. Mivel több szeretettel is bizalmas viszonyban volt Pápay, azonnal értesült az újabb eseményekről. Neki kezdetől fogva rokonszenves volt a lelkes Irinarch. Később azonban úgy látta, hogy ez a túlzott lelkesedés még a munkájában is akadályozza. Már 1898. január elején találunk olyan megjegyzéseket naplójában, amely arra utal, hogy Irinarch személye ellenérzéseket vált ki: „*Úgy vettem észre, hogy Irinarch atyát faggatják.*”⁴⁹ Majd néhány nappal később: „*Úgy látom, hogy Irinarch és Vaszilij között nem a legjobb egyetértés uralkodik, I. gyakran elszólja magát, attól tart, V. fölülmúlja őt. Ez könnyen lehetséges, mert Vaszilij csöndesen, de folytonosan munkálkodik.*”⁵⁰ Irinarchnak az iskolás gyerekeket sikerült megnyerni maga számára, ugyanakkor hivatalos felszólító levelekkel akarja rákényszeríteni az előljárókat, hogy nagyobb ünnepeken jelenjenek meg a templomban. Ezzel kapcsolatban Pápay megjegyzi: „*Úgy látszik, hogy I. nagyon fél Vaszilijtól, aki csöndben dolgozik; most szamojéd fordítással foglalkozik. Bizony jobban tenné I. is, hogyha a sok hiábavaló levelezés helyett az osztják nyelv tanulásához fogna; a misszionál úgyszólván csak rendőri szolgálatokat végez.*”⁵¹ Pápay néhány hét múlva János atyától tudta meg, hogy Irinarchot valószínűleg áthelyezik; március 20-án már bizonyossá vált, hogy Tobolszkba hívatta a püspök, a misszió vezetője János atya lesz. Utólag arról is értesült Pápay,

---

46 R 1673/VI. 1898. febr. 6.

47 uo. febr. 10.

48 R 1670/V.

49 R 1673/VI. 1899. jan. 2.

50 uo. jan.12.

51 uo. febr. 6.

hogy a hír hallatán Irinarch még öngyilkossággal is fenyegetőzött. A szerzetes azonban kénytelen-kelletlen hozzáfogott az úti készülétekhez. Reménykedett, hogy még a nyáron visszatérhet. Irinarch e készülődés közben mesélte el Pápaynak, hogy állítólag a tobolszki érsek kétségbe vonta a magyar nyelvész keresztényi voltát, mert valaki hírül vitte, hogy együtt áldozott az osztyákokkal. Pápay azonnal Vaszilij atyára gyanakszik. Irinarch meg is erősíti, hiszen ő látta társa naplójában a Pápayra vonatkozó feljegyzést. Pápay számított rá, hogy ez ügyben megkeresik a település előljárói, de erre várakozása ellenére sem került sor. Utólag nehéz eldönteni, hogy mi is volt az igazság. Vaszilij lehetséges feltételezett bosszútervét, ármánykodását alátámaszthatja a tény, hogy Pápaynak az osztyákok elmesélték az atya egy sikertelen kalandját. Vaszilij – mivel osztyákul nem tudott – tolmács révén akarta rávenni a vulpaszli osztyákokat, hogy égessék el bálványait. Azok látszólag beleegyeztek a dologba, ám a végén birokra keltek a szerzetessel. Vaszilij attól félt, Pápay másoknak is elmeséli a dolgot, ez ügyben föl is kereste a nyelvészt 1899. január 11-én. Valószínűleg mégsem bízott meg benne, s mintegy ellenlépésként jelenthette – ha egyáltalán megtette – a tobolszki érseknek Pápay részvételét a vulpaszli áldozati ünnepségen.

Február 27-én Pápay már megromlott egészségi állapotáról panaszkodott levelében jövődöbelijének, majd így folytatta: „*A Reguly-féle énekekkel már elkészültem, ez nagyon nehéz munka volt; az osztyákjaim is érezték a súlyát, majdnem megszöktek tőlem.*”⁵²

A Reguly-gyűjtemény négy énekének megfejtésével február végére már el is készült, emiatt azonban saját gyűjtését félre kellett tennie. Erről így számolt be Bátkynak 1899. március 13-án Obdorszkban kelt levelében: „*A szöveggyűjtésem legnagyobb része még ma is az első átírásban van... Az énekesektől összeírt énekgyűjtésem meghaladja a száz ívet, tehát terjedelemre nézve vetekszik a Reguly-féle gyűjteménnyel (tartalmi tekintetben is sokban egyezik azzal... A Reguly-féle énekek megfejtésével ma már teljesen készen vagyok, de ezek miatt elhanyagoltam (helyesebben: félre kellett tennem) az én gyűjtésemet.*”⁵³ Ekkor lázas betegségéből már fölépült, de testi, lelki meggyötörtségről panaszodik, és emiatt nem volt biztos benne, hogy el tud utazni a baskírokhoz.⁵⁴

Március 25-én (Szarka Antóniához) írt leveléből értesülünk arról, hogy Irinarch atya Európába indul, és csak a nyáron tér vissza. Ebben a levélben két fényképet is küldött Pápay: magyarázata szerint az egyik az osztyák iskoláról készült, a másikon pedig a két szerzetes is látható: „*... az osztyák csemetéket János atya oktatja (ez az idősebb pap), a fiatal szerzetes Irinarch atya, a misszió feje.*”⁵⁵ A missziós iskola képének hátlapján a tanulók névsora és adatai olvashatók, tehát ez érdekes kortörténeti dokumentum, amelyet A. Molnár közölt.⁵⁶

(A Debrecenben őrzött R/1673/VI. napló utolsó bejegyzése 1899. március 28-i dátummal történt, a következő hetek naplószerű feljegyzéseit tartalmazó füzet a budapesti hagyatékba került, és a *Bibliotheca Pápayensis* VI. kötetében jelent meg.⁵⁷ A teljesség kedvéért az említett mű alapján foglalom össze Pápay oroszországi kutatóútjának további eseményeit.)

---

52 R 1670/VI.

53 R 1670/VII.

54 uo.

55 uo.

56 A. Molnár 1990: 55; további adatok Pápay fényképhagyatékáról A. Molnár 1990: 51; 2003a: 311.

57 BiblPáp VI: 176–213.

Március 29-én Pápay búcsút vett kedves ismerőseitől. János atya megígéri, hogy egy Popov-féle fordítást Pápay után küld. Ez valóban így is történt, erről tanúskodik egy kísérő levél⁵⁸ 1899. augusztus 1-jei keltezéssel amelyben osztják nyelvű evangéliumra és tankönyvre utal, és kéri Pápayt, ne nyelvészeti szempontból nézze őket. (Ezek a küldemények kéziratos másolatok, és a debreceni hagyatékban az R 1690 számon találhatóak.) Pápay szánon indult útnak, Szob faluban élénk beszélgetést folytat az őt köszöntő osztjakkal. Azok nem nagy hajlandóságot mutatnak a mesélésre, így Pápay hamarosan tovább indult, keresztülhalad egy Vandi kort nevű falun, ahol már szembetűnőek voltak a nyelvjárási eltérések az obdorszkihoz képest. Útvonala érinti a suriskári jurákat, majd Muzsit. Itt egy régi ismerőseivel, Protopopovval találkozott, aki maga mesélte el, hogy összeférhetetlen, nyugtalan vérű embernek tartja Irinarchot, s erről értesítette a tobolszki érseket. A misszionáriusról későbbi bejegyzést nem találunk Pápaytól, de érdemes itt megjegyezni, hogy Irinarch végül is 13 évig dolgozott Obdorszkban (mai nevén Szalehardban), 1910-ben helyezték át Tverbe. Az utókor tisztelettel emlékezik rá, a helybeliek elsősorban a könyvtár alapítóját tisztelik benne, és Szalehard helytörténeti múzeuma az ő (polgári) nevét (Ivan Szemjonovics Semanovszkij) viseli. A tudós szerzetes többek között összeállította a Berezovói terület krónikáját, és az 1898-as évi események közt megemlíti, hogy a városba érkezett egy magyar nyelvész, Joszif Joszifovics Papai (Csepregi Márta szíves közlése).

Április 2-án Pápay fölfogadott egy mese- és énektudó osztját, Torikoptin Grigorijt (Pápay Gergelynek nevezte el). Másnap pedig elbúcsúzott addigi kísérőjétől, Pétertől. Április 3-án ír utoljára bejegyzést útjáról naplójába, föltehetően az anyaggyűjtés kötötte le Pápay idejét és figyelmét, ezt bizonyítják a napló következő – osztják kifejezésekkel teleírt – oldalai. Későbbi beszámolójából kiderül, hogy a Berjuzovóban töltött hónapok rendkívül eredményesek voltak.⁵⁹ Grigorij (Gergely) jól ismerte az ősi hagyományokat, hiszen nagyapja híres sámán volt. Ezenkívül sikerült az ő segítségével a Reguly-énekek homályos részeit is megfejteni. A Kazim vidékéről való Mikiskin Vaszka pedig nagy jártasságot árult el a medvekultszban. Tehát nemcsak népköltészeti alkotásokkal, hanem újabb néprajzi följegyzésekkel is gyarapodott a gyűjtemény.

Május végén Pápayt egy Vogulka forrásvidéki osztják kereste föl, akit első adatközlője, Urtipenkov küldött. Az osztját és a vogult is egyformán beszélte, nem tudta megmondani maga sem, melyik néphez tartozik. Másfél hét alatt az ő segítségével Munkácsi *Vogul nyelvjárások* című munkájából a példamondatokat lefordította osztják nyelvre. Ez a nyelvjárás állt a legközelebb a Reguly-féle szövegek nyelvéhez.

A szellemi fáradtság jeleit ekkor már egyre inkább érezte magán Pápay. Tervei szerint azonban még hátra volt a nizjami nyelvjárás tanulmányozása. A gőzhajó váratlan megérkezése után mégis jobbnak látta, ha nem kockáztatja eddig elért eredményeit, s egészségi állapotára való tekintettel inkább a hazautazást választotta. Június 23-án érkezett Tobolszkba, majd Tyumeny, Jekatyerinburg és Ufa érintésével elérkezett a baskírok földjére. Itt az előzetes tervek ellenére már nem végzett kutatómunkát. Csupán a baskírok testalkatának és arcfelépítésének megfigyelésére futotta erejéből az átutazás során. (Az elmaradt baskír tanulmányok miatt neheztelő Zichyt csak nehezen sikerült később kiengesztelnie.)

Pápay Moszkván és Kijeven keresztül végül 1898. július 8-án érkezett meg Budapestre.

---

58 R 1670/I.

59 Pápay 1905b: 467–471.

Irodalom

- BiblPáp VI.* = Bibliotheca Pápayensis VI. Pápay József – Vértes Edit (1995), Pápay József osztják hagyatéka. Népelet és egyebek. Debrecen. Közzéteszi Vértes Edit.
- C SINÁDY Gerő (1962), Pápay József utazása a cári Oroszországban és földrajzi érdemei. *Acta Geographica Debrecina* Tom. VIII/I. 1962/1: 147–165. Klny.
- FAZEKAS Jenő (1934), Pápay József nyelvészeti hagyatéka. In: Pápay József – Fazekas Jenő, Északi-osztják medveénekek. Adalékok az obi-ugor népek medve kultuszához. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyatéka alapján feldolgozta Pápay József. Pápay József nyelvészeti hagyatékából sajtó alá rendezte Dr. Fazekas Jenő. Budapest. V–LII.
- A. MOLNÁR Ferenc (1990), Finnugor vonatkozású kéziratok és fényképek Debrecenben. *CIFU* 7. III/A: 48–55.
- A. MOLNÁR Ferenc (1993), Néhány megjegyzés obi-ugor tárgyú fényképekhez. In: Hajdú-Péter 70 éves. Szerkesztette Sz. Bakró-Nagy Marianne – Szj Enikő Budapest. 17–20.
- A. MOLNÁR Ferenc (2003a), Pápay József oroszországi (szibériai) fényképgyűjteménye. Ünnepi kötet Honti László tiszteletére. Szerkesztette Bakró-Nagy Marianne – Rédei Károly. Budapest. 309–314.
- PÁPAY József (1905a), *Osztják népköltési gyűjtemény.* Az osztják nép hitvilágára vonatkozó hősi énekek, istenidéző igék és medveénekek. Reguly Antal hagyatéka és saját gyűjtése alapján közzéteszi Pápay József. Budapest–Berlin.
- PÁPAY József (1905b) *Nyelvészeti tanulmányutam az északi osztjások földjén* (Kivonat) *Akadémiai Értesítő* 16: 455–472.
- PÁPAY József (1906), *Az osztjások földjén.* *Földrajzi Közlemények* 34: 77–96.
- Pápay József kéziratosa debreceni hagyatéka.* A Tiszántúli Református és Kollégiumi Nagykönyvtár kéziratára, az R 1670–1692 számon.
- RUSVAI Julianna (2005), Pápay József kéziratosa debreceni hagyatéka. Debreceni Egyetem BTK. Kézirat.